

ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА ЗАСАДАХ САМОЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Череп А.В., д.е.н., професор, Романова А.С.

Запорізький національний університет
Україна, 696000, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66
anasta.romanowa@i.ua

Ключевые слова:

продовольча безпека, оцінка, національна безпека, зовнішня торгівля, індекс споживчих цін, розвиток країни.

У статті на основі аналізу поняття «продовольча безпека» досліджено рівень самозабезпеченості українського населення найважливішими промисловими товарами. Визначено зв'язок продовольчої безпеки з продовольчою незалежністю, а також місце та шкоду продовольчої безпеки в системі національної безпеки. Виділено показники, на яких ґрунтується спеціальна методична база, що розробляє стратегічні і тактичні підходи до вирішення продовольчої проблеми. Запропоновано критерії оцінки продовольчої безпеки України. Визначено фактори, що здійснюють вплив на стан та розвиток продовольчої безпеки України, а саме на рівень залежності від імпорту по окремих важливих видах продукції. Досліджено основні напрями впливу державної політики України в зазначеній сфері. Визначено залежність продовольчої безпеки від базового потенціалу її сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано показники, що впливають на ступінь забезпеченості продовольчої безпеки, а саме: індекси споживчих цін на окремі види товарів у 2018 році, товарну структуру імпорту сільськогосподарських та продовольчих товарів, продовольчу самозабезпеченість у виробництві «стратегічних сільгосптоварів», товарну структуру зовнішньої торгівлі за деякими видами сільськогосподарської продукції у січні-серпні 2018 року. Порівняно загальні показники імпорту та експорту у січні-серпні 2018 року та визначено значення експорту в розвитку національної економіки України. Визначено втрати від імпорту, та наслідки, що суттєво впливають на економіку України та рівень життя населення. Розроблено заходи для Кабінета Міністрів України та Міністерства аграрної політики щодо забезпечення продовольчої безпеки України, усунення та мінімізації основних загроз, забезпечення доступності та високої якості продовольства для всіх верств населення.

FORMATION OF FOOD SECURITY ON THE BASIS OF MISCELLANEOUS PROTECTION

Cherep A.V., PhD., in Economics, professor, Romanova A.S.

Zaporizhzhya National University
Ukraine, 696000, Zaporizhzhya, Zhukovsky str., 66

Key words:

food security, assessment, national security, foreign trade, consumer price index, development of the country.

In the article, based on the analysis of the concept of "food security", the level of self-sufficiency of the Ukrainian population by the most important industrial goods is researched. The link between food security and food security has been identified, as well as the place and damage of food security in the national security system. Indicators are based on which a special methodological basis is based that develops strategic and tactical approaches to the solution of the food problem. The criteria for assessing Ukraine's food security are proposed. The factors influencing the state and development of Ukraine's food security, in particular the level of dependence on imports for certain important types of products, are determined. The main directions of influence of the state policy of Ukraine in the mentioned sphere are investigated. Dependence of food security on the basic potential of its agricultural production is determined. The indicators that influence the degree of security of food security are analyzed, namely: consumer price indices for certain types of goods in 2018, commodity structure of imports of agricultural and food products, food self-sufficiency in the production of "strategic agricultural goods", commodity structure of foreign trade for some types of agricultural products in January-August 2018. Comparatively general import and export indicators in January-August 2018 and the export value in the development of the national economy of Ukraine are determined. The losses from imports, and the consequences that significantly affect the Ukrainian economy and the standard of living of the population are determined. Measures have been developed for the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Ministry of Agrarian Policy to ensure the food security of Ukraine, eliminate and minimize the main threats, ensure availability and high quality food for all segments of the population.

Постановка проблеми

Продовольча безпека є основою добробуту, науково-технічного розвитку й незалежності будь-якої країни, залишається однією з довічних світових проблем, що не втратила актуальності й в XXI столітті. Специфіка цієї проблеми полягає в тому, що її вирішення визначається різними аспектами світового розвитку – від економічних і політичних до соціокультурних і етносоціальних, причому головна роль серед них належить загальному розвитку продуктивних сил і виробничих відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідженню продовольчої безпеки та факторів, що на неї впливають, присвятили свої праці такі вчені: М. М. Дорош [1], О. М. Загурський [2], Г. М. Калетнік [3], Г. М. Колісник [4]. На питання структури продовольчої безпеки та особливостей її забезпечення звернув увагу М. М. Дорош [1]. Загурський О. М. у своїх працях розкрив теоретико-методичні підходи до визначення сутності поняття «продовольча безпека», охарактеризував її стан у сучасних умовах та визначив фактори, які впливають на її рівень [2]. Калетнік Г. М. дослідив та розвинув методичні підходи до оцінки та аналізу індикаторів продовольчої безпеки України [3]. Особливості розвитку продовольчої безпеки дослідив Колісник Г. М. [4].

Однак у працях цих авторів дослідження особливостей розвитку продовольчої безпеки та незалежності України в умовах політичної та економічної не досить широко розглянуто, що підтверджує необхідність проведення подальших досліджень у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування доцільності формування продовольчої безпеки на засадах самозабезпеченості, визначення напрямів державної політики України в зазначеній сфері.

Виклад основного матеріалу

Продовольча безпека є однією з головних складових національної та економічної безпеки держави. В умовах економічної кризи всі країни приділяють їй важливе місце. До складу продовольчої безпеки включають продовольчу забезпеченість країн та регіонів, продовольчу незалежність, безпеку

продовольства для життя та здоров'я населення, оскільки продукти життєдіяльності є важливим ресурсом країни.

Відповідно до проекту Закону України “Про продовольчу безпеку України” продовольча безпека – соціально-економічний та екологічний стан в державі, за якого всі її громадяни стабільно та гарантовано забезпечені продовольством в необхідній кількості, асортименті та відповідної якості.

Поняття «продовольча безпека» тісно пов'язане з поняттям «продовольча незалежність». Продовольча незалежність – це необхідна умова продовольчої безпеки країни, що визначає ступінь самозабезпечення населення продовольством та продуктами харчування за рахунок внутрішнього виробництва. Забезпечення доступу до продовольства у кількості, необхідній для активного та здорового життя, є пріоритетною проблемою, ефективне рішення якої хочуть знайти всі країни світу.

Проблема продовольчої безпеки України повинна розглядатися в контексті економічної безпеки, оскільки вона зосереджена на основних напрямках аграрної політики та економічних реформ у ринкових умовах. Цей процес відображає реальні тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва, стан ринку та споживачів на ньому, визначає ступінь залучення та залежності від світового продовольчого ринку, використовує механізм державної стратегії з урахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників та створює базову систему життєзабезпечення – продовольчу безпеку.

Економічна безпека як явище життя суспільства може розглядатися як система, яка включає, крім самої галузі, інші підсистеми, які взаємодіють з підсистемою виробництва. Проте рівень комунікації є лише одним із підрівнів економічної безпеки, що сам по собі не відображає ні ефективності виробництва, ні ступеня узгодженості взаємодії підсистем.

Аналізуючи взаємозв'язки продовольчої безпеки з компонентами системи безпеки можна встановити вплив продовольчої небезпеки на деякі види безпеки (рис.1).

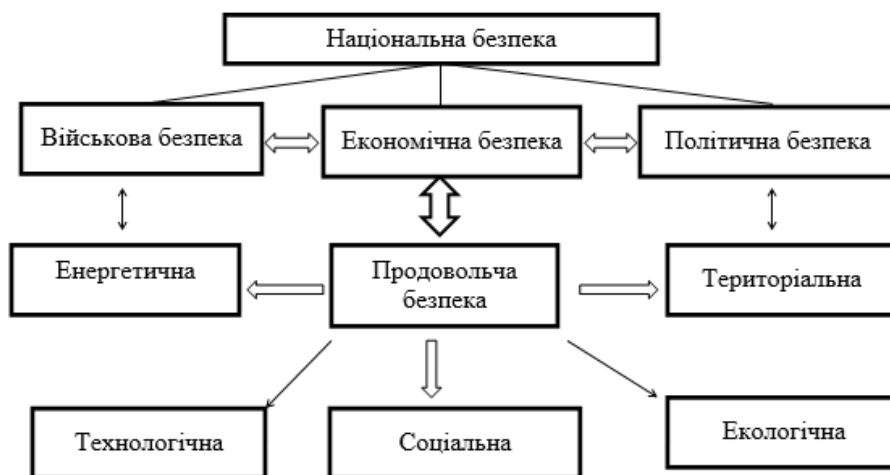

Рис. 1. Місце продовольчої безпеки в системі національної безпеки [4]

Отже, шкода, завдана продовольчою безпекою системі національної безпеки, пов'язана з повною або частковою втратою геополітичного статусу країн, позбавленням незалежності, нездатністю захищати національні та державні інтереси. Зв'язок продовольчої небезпеки з військовою безпекою виражається у втраті оборонних можливостей збройних сил.

На продовольчу безпеку України впливають фактори агропромислового комплексу. Такі фактори, які надають безпосередній вплив на забезпечення

продовольчої безпеки, включають відомі "болючі точки" агропромислового комплексу.

Низькі темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції не дозволяють задовольнити зростаючий попит населення в таких найважливіших видах продовольчих товарів, як м'ясо, молоко, яйця та ін. Усе це призводить до порушення норм раціонального й безпечного харчування. Внутрішній ринок до певної міри характеризується високим рівнем залежності від імпорту по окремих важливих видах продукції (рис. 2).

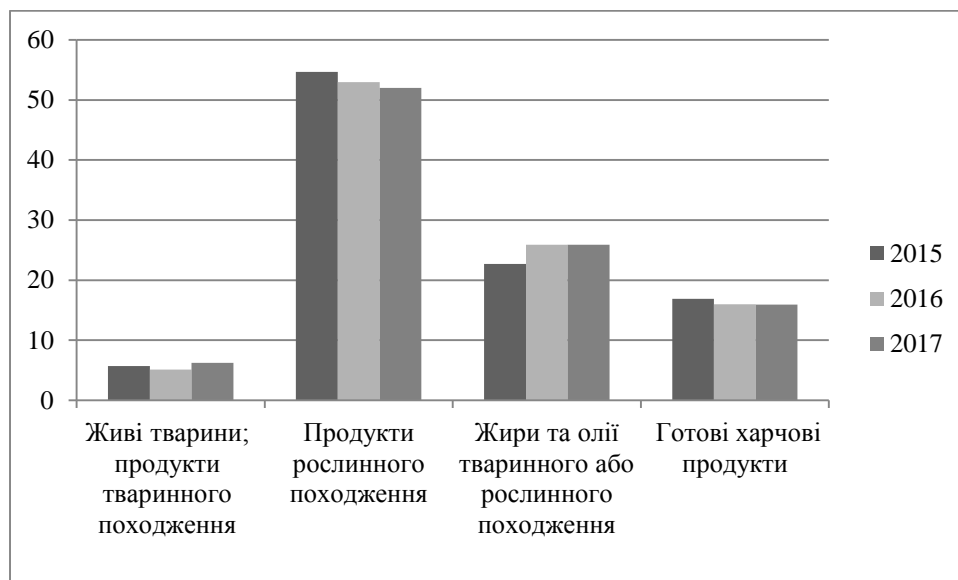

Рис. 2. Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції (2015–2017 рр.) у відсотках по підсумку [5]

Із рис. 2 видно, що найбільше імпортується продуктів рослинного походження, але у 2017 році відсоток імпортованих товарів зменшився. Відбувається небезпечний процес установа контролю іноземними компаніями над окремими галузями АПК.

Практично постійно спостерігається зростання цін на ряд соціально значимих продуктів харчування (табл. 1). Це впливає на динаміку індексу цін на товари і послуги, оскільки витрати на харчування становлять 31–59 % витрат населення на покупку товарів і оплату послуг.

Таблиця 1– Індекси споживчих цін на окремі види товарів у 2018 році (до відповідного періоду попереднього року)

	Січень	Січень-квітень	Січень-липень	Січень-жовтень
Індекс споживчих цін	114,1	113,6	112,1	111,2
Продукти харчування та безалкогольні напої	117,9	117,4	114,2	111,9
Хліб і хлібопродукти	110,7	109,4	109,1	109,7
М'ясо та м'ясопродукти	129,7	127,0	122,5	118,2
Молоко, сир та яйця	121,2	123,3	122,7	120,0
Олія та жири	118,9	117,2	115,7	113,5
Цукор	91,2	86,1	83,6	83,3

Джерело: складено автором на основі [6]

Держава в особі Кабінету Міністрів України гарантує населенню України забезпечення фізичної й економічної доступності життєво важливих продуктів харчування відповідно до науково обґрунтованих наборів продуктів харчування [7].

Ступінь забезпеченості продовольчої безпеки будь-якої країни залежить від базового потенціалу її

сільськогосподарського виробництва. Сьогодні об'єктивно необхідними є три основні напрями державної політики України в зазначеній сфері:

1. Досягнення повної продовольчої самозабезпеченості у виробництві так званих «стратегічних сільгосптоварів» (пшениця, ячмінь, кукурудза, соняшник, молочні продукти) (рис. 3).

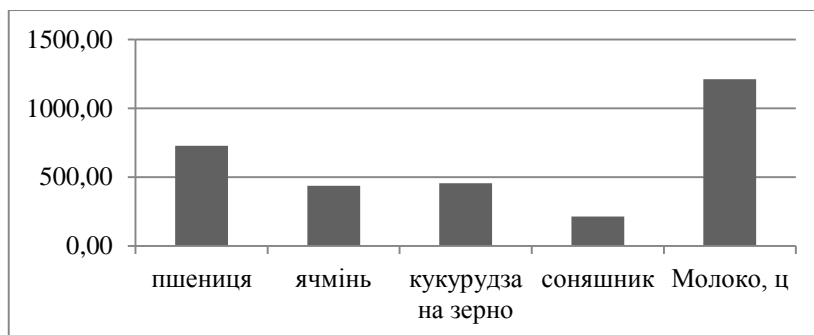

Рис. 3. Кількість отриманої сільськогосподарської продукції за 2017 рік [8]

Важливим завданням держави є сприяння самозабезпеченості по стратегічно важливих продуктах, що спричиняє загальну сконцентрованість уваги уряду на виробничому аспекті проблеми забезпечення продовольчої безпеки країни.

1. Формування зовнішньоторговельних умов забезпечення продовольчої безпеки.

Сьогодні дуже важливим є перетворення України на великого регіонального експортера продукції. Проаналізуємо зовнішню торгівлю сільськогосподарських товарів протягом січня-серпня 2018 року (табл. 2).

Таблиця 2 – Товарна структура зовнішньої торгівлі сільськогосподарської продукції в січні-серпні 2018 року (за деякими видами продукції)

Товар	Тис.дол. США	у % до січня–серпня 2017	у % до загального обсягу
м'ясо та їстівні субпродукти	419817,5	118,5	1,4
молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	307230,9	110,6	1,0
зернові культури	4218732,8	98,7	13,6
насіння і плоди олійних рослин	1109473,3	109,1	3,6
Жири та олії тваринного або рослинного походження	2959085,6	92,4	9,6

Джерело: складено автором на основі [5]

Україна є лідером у експорті ряду культур (переважно зернових) та рослинних жирів (включаючи соняшникову олію). Внутрішній сільськогосподарський сектор із значним експортним потенціалом може стати рушійною силою розвитку національної економіки, що є стимулом для інвестицій, технологічного та соціального відродження України.

3. Формування сильного аграрно-промислового комплексу, стійкого до зовнішніх і внутрішніх загроз, заснованого на збалансованому розвитку всіх регіонів країни.

Для оцінки ефективності діяльності агропромислового комплексу доцільно порівняти експорт з імпортом за товарами, що в табл. 2 (рис. 3)

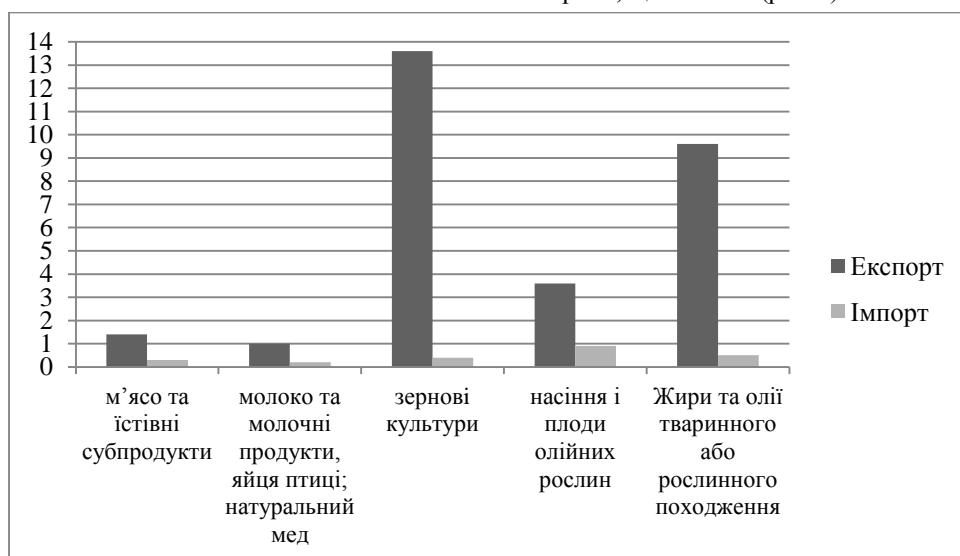

Рис. 3. Порівняння показників експорту та імпорту за деякими видами товарів за січень-серпень 2018 року (у % до загального обсягу) [5]

Із рис. 3 видно, що експорт товарів переважає над імпортом, що свідчить про розвиток агропромислового сектора. Але за загальним показником імпорт все ж таки перевищує експорт (рис. 4):

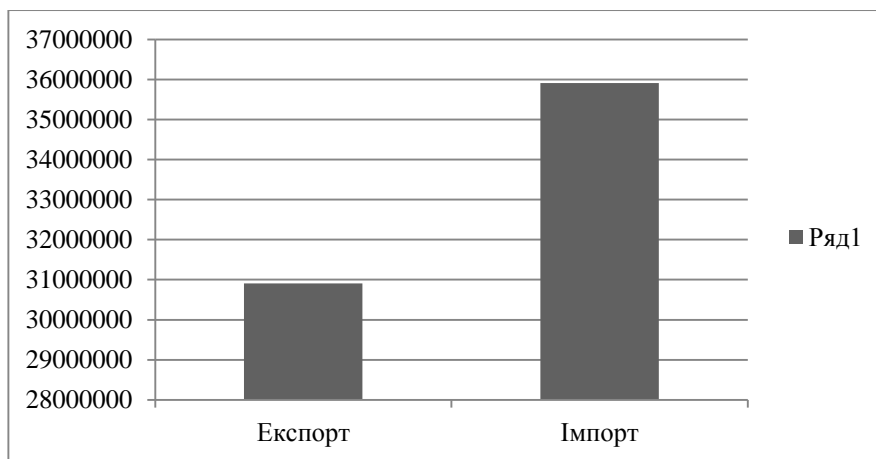

Рис. 4. Загальні показники імпорту та експорту у січні-серпні 2018 року (тис.дол. США) [5]

Експортний потенціал української аграрної галузі – невичерпний, але з боку держави є важливим правильно розподіляти наявні ресурси, впроваджувати новітні технології та залучати іноземних інвесторів.

Основний парадокс продовольчої проблеми України полягає в тому, що, маючи значний природноресурсний потенціал для виробництва продуктів харчування, вона забезпечує потреби населення в продовольстві на мінімальному рівні.

Для того, щоб мінімізувати загрози продовольчій безпеці та забезпечити доступність та високу якість продовольства для всіх верств населення Кабінету Міністрів України та Міністерству аграрної політики та продовольства необхідно:

відновити та розвинути вітчизняне виробництво продуктів харчування та сировини. Тим не менше, необхідно стежити за підтримкою фізичної та економічної доступності безпечної їжі відповідно до правил;

підвищити родючість земель сільськогосподарських угідь та врожайність сільськогосподарських культур, забезпечити розвиток тваринництва та кормових ресурсів;

забезпечити виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, що дасть можливість зменшити шкідливий вплив на здоров'я людини і покращити якість життя, що поліпшить демографічну ситуацію в країні;

створити комплексну систему спостережень, збору, обробки, систематизації та аналізу інформації щодо виробництва, управління запасами і постачання продовольства, якості і безпеки харчових продуктів, споживання продовольства та харчування населення.

Тому забезпечення продовольчої безпеки країни є важливим та складним завданням, вирішення якого можливе лише за умови державної підтримки. Заходи щодо забезпечення належного рівня продовольчої безпеки можуть запобігти вказаним внутрішнім та зовнішнім загрозам.

Висновки

Продовольча безпека є здатністю держави гарантувати задоволення потреби населення країни в продовольстві на рівні, який забезпечує його

нормальну життєдіяльність. Будучи найважливішою ланкою в ланцюзі безпечного існування соціуму, продовольча безпека є не лише проблемою агропромислового сектора, але й макроекономічною проблемою, пов'язаною з ефективністю громадського виробництва, рівнем і диференціацією прибутків населення, безробіттям і т.д., тобто торкається багатьох економічних і соціальних аспектів.

Агропромисловий комплекс характеризується низкою проблем. Однією з них є така проблема, як низькі темпи зростання виробництва сільськогосподарської продукції, що призводить до порушення норм раціонального і безпечного харчування та імпортозалежності внутрішнього ринку по окремих важливих видах продукції.

Окремою проблемою є нераціональне використання земель, що характеризується скороченням площ оброблюваних сільськогосподарських земель та вибуттям з обороту сільськогосподарських земель у процесі переведення частини земель сільськогосподарського призначення в землі інших категорій.

Для України є дуже важливим досягнення повної продовольчої самозабезпеченості у виробництві стратегічно важливих продуктів, що спричиняє загальну сконцентрованість уваги уряду на виробничому аспекті проблеми забезпечення продовольчої безпеки країни.

Суттєвою загрозою є незбалансованість експорту та імпорту України. Слід зазначити, що через імпорт продовольства держава втрачає свої фінансові ресурси, які могла б виділити на розвиток агропромислового комплексу. Ця проблема посилює й екологічну напруженість нашої країни і виступає великою загрозою для України.

Продовольча безпека України вимагає державної підтримки вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, продуктів переробних підприємств та прийняття заходів контролю імпорту для захисту власних виробників від іноземної конкуренції.

Література

1. Дорош М. М. Продовольча безпека держави: сутність, структура та особливості її забезпечення. *Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького*. Львів, 2014. № 2(5). С. 78-84 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2014_16_2%285%29__15 (дата звернення: 11.11.2018).
2. Загурський О.М. Характеристика продовольчої безпеки України та основні фактори впливу на її рівень. *Стратегія розвитку України*. Київ, 2014. №1. С. 65-71. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jshi_fLc190J:jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/download/7129/7974+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera(дата звернення: 10.11.2018).
3. Калетнік Г. М. Методичні підходи до оцінки та аналіз індикаторів продовольчої безпеки України. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. Вінниця, 2016. № 6. С. 7-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_6_3 (дата звернення: 11.11.2018).

References

1. Dorosh, M. M. (2014). Prodovol'cha bezpeka derzhavy: sutnist', struktura ta osoblyvosti ii zabezpechennia [Food security of the state: the essence, structure and features of its provision]. *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij im. Gzhyts'koho. - Scientific herald of the Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnology of Gzhytsky*. L'viv, 2(5), 78-84. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlnu_2014_16_2%285%29__15 [in Ukrainian].
2. Zahurs'kyj, O. M. (2014). Kharakterystyka prodovol'choi bezpeky Ukrainy ta osnovni faktory vplyvu na ii riven' [Characteristics of food security of Ukraine and the main factors of influence on its level]. *Stratehiia rozvytku Ukrainy - Strategy of development of Ukraine*, 1, 65-71. Retrieved from http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:jshi_fLc190J:jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/download/7129/7974+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=opera [in Ukrainian].
3. Kaletnik, H. M. (2016). Metodichni pidkhody do otsinky ta analiz indykatoriv prodovol'choi bezpeky Ukrainy [Methodological approaches to the assessment and analysis of food safety indicators of Ukraine]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky - Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice*, 6, 7-20. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_6_3 [in Ukrainian].
4. Kolisnyk, H. M. (2015). Prodovol'cha bezpeka Ukrainy ta osoblyvosti ii rozvytku [Food safety of Ukraine and peculiarities of its development]. *Sotsial'no-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy - Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 5, 72-76. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2015_5_19 [in Ukrainian].
5. Tovarna struktura zovnishn'oi torhivli Ukrainy [Commodity structure of foreign trade of Ukraine]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tszt/tszt_u/tszt0918_u.htm [in Ukrainian].
6. Indeksy spozhyvchykh tsin na tovary ta posluhy u 2018 rotsi. [Consumer price indices for goods and services in 2018]. *ukrstat.gov.ua*. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ct/is_c/isc_u/isc2018m_u.html [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy "Pro prodovol'chu bezpeku Ukrainy" [Law of Ukraine "On Food Safety of Ukraine"]. Retrieved from <http://mediku.com.ua/zakon-ukrayini--pro-prodovolechu-bezpeku-ukrayini.html> [in Ukrainian].
8. Osnovni pokaznyky sil's'kohospodars'koi diial'nosti domohospodarstv u sil's'kij mistsevosti u 2017 rotsi [Key Indicators of Agricultural Activity in Rural Households in 2017]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm [in Ukrainian].